

Kari Ilmonen

GENIUS LOCI

Platsens ande i det
historiska mellersta
Österbotten

Genius Loci

Utgivare: Karleby Universitetscenter Chydenius

Layout: Päivi Vuorio

ISBN 978-951-39-5667-7

Närings-, trafik- och
miljöcentralen

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden

KARI ILMONEN

Genius Loci –

Platsens ande i det historiska
mellersta Österbotten

Välkommen!

Det lokala kulturarv som presenteras på webbplatsen Genius Loci erbjuder besökare och lokalbefolkning en mängd intresseväckande och spännande besöksmål för äventyr och turism på egen hand i det historiska mellersta Österbotten. Platsens ande berikas av historiska fakta, legender och berättelser. Landskapet färgas av både allmänt godtagna och trygga, men också förtigna och smärtsamma platsberättelser. Hur du än är på utflykt, virtuellt eller fysiskt:

Välkommen till det mystikfyllda mellersta Österbotten!

Innehåll

Vad är det fråga om?.....	6
JORD – idoghet och skicklighet	9
VATTEN – fisk och segelfartyg	13
SKOG – trä och tjära	17
BEDRÖVELSE – krig och gravar	22
ANDLIGHET – tro och hopp	28
ANDE – spöken och andliga jättar	31
Kulturarvet och platsens ande	35
Upplevelserik närturism	40
Tystnadsturismens möjligheter på landsbygden	43
Källor.....	47

Genius
Loci

Vad är det fråga om?

”Genius Loci” är latin och betyder ”platsens Gande”. Platsens ande uppkommer av lokal historia och lokalt kulturarv: av faktauppgifter, legender, historier och myter, som uppstår, lever och omvandlas med generationerna och bär över generationerna. Så gott som varje hörn av jordklotet, där människan har satt sin fot, har i århundraden, till och med i årtusenden, berikats med platsberättelser som gör platserna betydelsefulla. Nu söker och möter vi platsens ande i det historiska mellersta Österbotten.

Inom projektet Platsdatatjänst: alternativturism, pilgrimsvandring och lokal kultur har vi skapat en regional platsdatatjänst – en kulturell besökskarta – som finns att tillgå på nätet eller i mobilen. Platsberättelserna ingår i sex huvudteman: jord, vatten, skog, bedrövelse, andlighet och ande. Inledningarna till dessa huvudteman finns med både på webbplatsen Genius Loci och här i denna textsamling. För webbplatsen har vi valt ut lokala

uppgifter och berättelser ur det material som Ilkka Luoto och Annika Nyström har samlat in under åren 2010–2012, men det finns också en hel del nytt kulturarvsmaterial som vi har sökt fram och bearbetat. Platsdatatjänsten har också länkar om olika typer av service som finns i närheten av de kulturella besöksmålen.

Vilket område som räknas till det historiska mellersta Österbotten kunde man diskutera i veckor utan att nå någon slutlig enighet. En historiskt motiverbar lösning kunde Pentti Virrankoskis definition av området vara, enligt vilken de sydligaste kommunerna är Jakobstad och Pedersöre och den nordligaste kommunzonen går från Kalajoki till Pyhäjärvi. I projektet har vi sträckt oss också utanför denna avgränsning, så att det sydligaste området är Nykarleby och de nordligaste kommunerna är Kärsämäki, Siikalatva och Pyhäntä. Denna utsträckning av området har också godkänts av projektets finansörer.

Det är uppenbart att ett dylikt virtuellt forum aldrig blir färdigt, ty objekt, uppgifter och berättelser hittas och produceras oupphörligen. Webbplatsen bör också efter projektet kontinuerligt kompletteras, revideras och bearbetas, vilket förutsätter innehållsliga och tekniska kunskaper och engagemang av dem som ansvarar för sidorna i framtiden. Men skyddet och underhållet av kulturobjekten, som är belägna i olika terrängar och miljöer, och den turistiska tillgängligheten är beroende av de lokala aktörernas aktivitet.

Forsknings- och utvecklingsuppgifterna i projektet är sammanflätade särskilt i fråga om att lyfta fram det lokala kulturarvet, öka medvetenheten om hembygden och utnyttja kulturarvet för turism. Det är min innerliga förhoppning att platsdatatjäns-

ten Genius Loci blir använd på många sätt till nytta och nöje, av lokalbefolkning, turister, kulturarvsarbetare, föreningar eller företag. Det är också möjligt att föreslå rättelser och preciseringar samt nya platsdata och platsberättelser för webbplatsen.

Landsbygden i mellersta Österbotten och i hela Finland med sina småstäder är på många sätt värdefull och full av möjligheter, i andligt, socialt och ekonomiskt hänseende. Min uppfattning försöker jag motivera i de artiklar som under projektets gång har publicerats i tidningarna Keskipohjanmaa och Österbottens Tidning. Förhoppningsvis ingjuter artiklarna också tro och entusiasm och stimulerar till kreativitet när det gäller att värna om kulturarvet på landsbygden och utnyttja det för turistiska ändamål på ett hållbart sätt.

Följande personer har arbetat inom projektet: projektledare Anne Ruuttula-Vasari, professor Kari Ilmonen, projektplanerare Tuomo Härmänmaa, projektchef Veli-Matti Tornikoski och ekonomisekreterare Tarja Louhivuori. Webbsidornas layout har designats av St. Hurmos. Översättningen av texterna till svenska har gjorts av Stina Hallman och till engelska av Sirpa Vehviläinen. Projektet har finansierats av Österbottens och Norra Österbottens närings-, trafik- och miljöcentraler (Programmet för utveckling av landsbygden i Fastlandsfinland 2007–2013). Jag vill rikta ett varmt tack till alla aktörer och finansiärer, liksom också till den idérika styrgruppen för projektet.

Karleby universitetscenter Chydenius
Kari Ilmonen

JORD – idoghet och skicklighet

I platsdatatjänsten Genius Loci innehåller jordtemat uppgifter och berättelser om jordbruket i mellersta Österbotten, bland annat om naturängar, svedjebruk, boskapsskötsel och åkerbruk. Även hantverksfärdigheter, för vilka man på ett eller annat sätt får material ur jorden, förtjänar uppmärksamhet.

I sitt historieverk Pohjanlahden ja Suomenselän kansaa konstaterar Pentti Virrankoski att det tog tiotal år innan folkmängden i området återställdes till vad den var före stora ofreden, dvs. till 1714 års nivå. Ändå var befolkningen mycket gles i området, som till största delen kunde kallas ödemark. I det av Virrankoski definierade mellersta Österbotten bodde långt under 20 000 personer i mitten av 1700-talet. Befolkningen började snabbt öka i slutet av seklet och i början av 1800-talet uppgick folkmängden i området till drygt 40 000. Befolkningstätheten var störst i kusttrakterna.

Jordbruket var givetvis basnäringen i mellersta Österbotten på 1700-talet. Svedjebruk och bränning av kärrmark för odlingsändamål bedrevs, men nyodlingar togs upp också på skogsmark samt genom att dika och plöja ängar. Utöver spannmål odlades framförallt rovor och ärter. I slutet av seklet började man odla mer potatis än förut. Virrankoski skriver att de goda mulljordarna i kusttrakterna var steniga på många ställen, men även de röjdes ihärdigt genom att man samlade stenarna i höga och tjocka murar mellan åkerlapparna. Stenar användes också för att bygga fähus, vilket sparade skog. I Såka by i Karleby finns det äldsta kända privata stenfähuset i Finland, Rasmus stenfähus, som är byggt i mitten av 1700-talet.

Virrankoski kommer fram till att på 1700-talet var gårdarnas åkerareal i medeltal några hektar och det genomsnittliga antalet djur per gård var något under tio kor och lika många får. Hästarna hade trängit undan dragoxarna. Jakten hade vid den tiden relativt liten betydelse i mellersta Österbotten, men revolutionerande var att den mynningsladdade studsaren helt ersatte det stålbågade arborstet.

Enligt Virrankoski utvecklades jordbruket starkt i mellersta Österbotten särskilt i slutet av autonomins tid tack vare idogt arbete och upplysning. Samtidigt som tjärbränningen och skeppsbyggandet avtog ökade boskapsskötseln, åkerarealerna blev större bland annat genom uppodling av kärrmark, jordbruksredskapen utvecklades och gödslingsmedlen blev mångsidigare. Virrankoski nämner som exempel Perho, sedan gammalt "en sinnebild för fattigdom och hunger", där den positiva utvecklingen i början av 1900-talet visade sig i form av vidsträckta kyttland, stora besättningar av nötboskap och välfungerande mejerier.

Förutom att mellersta Österbotten har ansetts vara en musikregion har också mångsidiga hantverksfärdigheter präglat området. Dessa färdigheter bygger i allmänhet på jordens håvor. Till skeppsbyggeriet hänförde sig som underleverantörsarbeten bland annat slagning av rep och tågvirke, vävning av segelduk, svarvning av delar för taljor och byggande av skeppsbåtar. Andra viktiga hantverksfärdigheter var bland annat vävning, lädertillverkning, spinnrocks-svarvning och tillverkning av sävmattor. De österbottniska snickarna kunde redan i slutet av 1700-talet göra ståtliga och välfungerande golvur. Virrankoski konstaterar att den mångsidiga hemslöjdsindustrin var ett viktigt särdrag i näringslivet och folkkulturen i mellersta Österbotten på 1700-talet och särskilt vid sekelslutet. En viktig del av timmermanskonsten utgjorde byggandet av kyrkor, vilket lyfts fram på webbplatsen Genius Loci på ett flertal ställen.

Genius
Loci

Bild 1. Spannmålsmagasinet i Kelviå är från år 1844. Magasinen användes som lager för säd. (foto Genius loci -projektet)

Bild 2. I Såka i Karleby finns Rasmus stenfåhus, som är byggt i mitten av 1700-talet. (foto Genius loci -projektet)

VATTEN – fisk och segelfartyg

Inom vattentemat lyfts det havsnära mellersta Österbotten fram bland annat som ledande inom skeppsbyggeriet i Finland på 1600- och 1700-talet och genom berättelser om olyckliga skeppsbrott. En välbevarad mjöl- eller sågkvarn kan berätta om utnyttjandet av älvarna, gamla fotografier om timmerflottningen, sjömalmen åter om utnyttjandet av sjöarna. Fisket har sedan urminnes tider varit den naturliga formen av användning av alla dessa vattenelement, liksom också sälfångsten i havsområdet. Vattendragen har varit transportleder som gjort det möjligt att färdas till platser och hamnar inom landet och i utlandet.

Pentti Virrankoski beskriver i sitt historieverk med geografisk precision hur kusten i mellersta Österbotten söderifrån upp till Karlebytrakten kantas av stora skogbevuxna öar men också en oräknelig mängd små holmar och skär där enbuskar

växer. De välkända skären Kallankarit hör till utskären i Kalajoki norr om Karleby. De grunda och steniga stränderna kompletteras av vidsträckta sanddyner i Fäboda, Lochteå och Kalajoki. Landhöjningen och strandförskjutningen förändrar landskapet långsamt men oavbrutet och skapar nya möjligheter för livet, bebyggelsen och näringarna, konstaterar Kristina Ahmas i förordet till boken Märkvärdigt vatten.

Det historiska mellersta Österbotten genomkorsas av knappa tio älvar med förgreningar: i söder Purmo å och i norr Pyhäjoki älv. Söder om Purmo å flyter Lappo å fram och rinner ut i havsområdet utanför Nykarleby. I mellersta Österbotten har älvarna i århundraden varit pulsådor för bebyggelsen med sina åkrar, ängar, gårdar och byar.

Det finns inte längre några större sjöar i närheten av kusten men nog i inlandet, till exempel i Vetil, Halso och Ullava. De största är den mäktiga sjön Pyhäjärvi och den vackra Lestijärvi, som Virrankoski konstaterar. Sjöarna i området har torrlagts för åkerodlingens och boskapsskötselns behov redan från och med slutet av 1700-talet, vilket har förändrat bystrukturen och landskapsbild. Virrankoski nämner torrläggningen av sjön Kalajärvi i Rejsjärvi under åren 1861–67. Genom det enorma arbetet fick man 2 500 hektar ängsmark, och den gav 12 000 hästlass hö per år. Ett färskare exempel är torrläggningen av sjön Isojärvi i Ruotsalo by i Kelviå (numera Karleby) på 1930-talet, som skildras i Ruotsalos byabok.

På tal om havsfisket nämner Virrankoski den saftigaste fiskehistorien i mellersta Österbotten, som därtill också är sann. Enligt den påträffade man år 1904 en livlös, nästan fem meter lång vitval vid kusten i Kalajoki. Släktoforskaren Mikko Himanka

diktar om den förbluffande händelsen bland annat så här (här översatt):

*Puskalas Eero for ut till sin ryssja,
skum vid dess arm han tyckte sig se.
Men svetten bröt fram
när närmre han rodde.
Skum var det ej, men en fisk.*

Inom vattentemat väcker kanske skeppsbyggeriet i mellersta Österbotten mest uppmärksamhet med traditioner som avspeglar sig fram till våra dagar i form av aktivt och framgångsrikt båtbyggande. Utgående från Jari Ojalas och Pekka Toivanens forskning beräknar Virrankoski att det från 1760-talet framåt under cirka fyrtio års tid byggdes till och med över 600 segelfartyg på kusten mellan Pedersöre och Kalajokki, och att skeppsbyggeriet var som aktivast på 1770-talet. I slutet av seklet beviljades först Gamlakarleby och sedan Jakobstad fri seglationsrätt efter en häftig politisk dragkamp, vilket innebar att den ekonomiska nyttan av utrikeshandeln i allt högre grad tillföll den egna regionen i stället för huvudstaden Stockholm. Även under 1800-talets första decennier var sjöfarten och skeppsbyggeriet livliga i mellersta Österbotten, särskilt i Jakobstads- och Gamlakarlebytrakten.

Till vattnen i mellersta Österbotten hänför sig också mytiska berättelser, till exempel om spöket på Harrbådan i Karleby och om jätten på Enoniemi i Pyhäjoki.

Bild 3. Rytikari i Karleby är en gammal skeppsbyggnadsplats och fiskehamn. (foto Genius loci -projektet)

Bild 4. Helaala gamla kvarn är belägen vid Kalajoki älv i centrum av Ylivieska. (foto Genius loci -projektet)

SKOG – trä och tjära

I skogstemat om mellersta Österbotten kunde man inkludera kulturhistoria och kulturarv i anseelig mängd. På webbplatsen Genius Loci uppmärksammas särskilt tjärbränningen och tjärexporten, husbehovsnyttjandet av skog och flottningen. Särskilt mycket utrymme får Eskolabanan, på finska kallad Pikkurata, en smalspårig järnväg som i över 40 års tid användes för virkestransport och sysselsatte hundratal personer årligen.

Pentti Virrankoski konstaterar i sitt historieverk att Österbotten redan på 1600-talet var en betydande tjärproducent och tjärexportör i det svenska riket. Tjärbränningen bredde ut sig överallt ända upp till älvarnas övre lopp. Ännu på 1700-talet var tjäran av större ekonomisk betydelse än till exempel sågad trävara, även om virkesleveranserna till skeppsvarven på kusten var en viktig binäring för bönderna i inlandet. Överlag var skogsutnyttjandet och handelssjöfarten på många sätt intimt förknippade med varandra.

Skogsavverkningarna förbrukade skog i mellersta Österbotten, men virket räckte till för tjärbränning ännu på 1800-talet. Tjära exporterades till utlandet särskilt från hamnarna i Gamlakarleby, Jakobstad, Kalajoki och Brahestad till dess att tjärbränningen avtog under de första åren av 1900-talet. Tjära har producerats ännu efter andra världskriget för husbehov och till närområden, och fram till våra dagar vid arbetsförevisningar som intresserat publiken. Gamla tjärdalar finns på ett flertal platser i mellersta Österbotten, till exempel i Haapajärvi och Sievi.

Enligt Virrankoski fick sågindustrin i Finland ett uppsving på 1860-talet. I slutet av autonomins tid anlades stora sågar som drevs med ångkraft bland annat på Stockholmen och Alholmen i Jakobstad och i Yxpila i Gamlakarleby. I Kalajoki fanns Jokisuu ångsåg som sysselsatte mycket folk från orten och även annanstans ifrån. Exporten av sågvaror, sågtimmer och props gav levebröd också åt timmerflottare som kämpade med timmerbröten i steniga forsar. I synnerhet för den obesuttna delen av befolkningen innebar skogsavverkningarna och flottningarna möjligheter till arbete och inkomst efter att tjärepen började gå mot sitt slut.

Virket som hade huggits på vintern kördes med häst ut till älvarnas övre lopp och med anledning av vårflödena också intill bäckar. I mellersta Österbotten flottades stockar och mindre virke till sågarna bland annat längs Perho å, Lestijoki älv, Kalajoki älv och Pyhäjoki älv samt också längs förgreningar med utflöde i älvarna. Tidningen Kaiku-lehti skrev 19.5.1897 om hur farlig timmerflottningen var: "Timmerflottningen, vilken som bäst förrättas i Ylivieska nedför Juurikoski fors, har nu varit det främsta föremålet för allmänhetens nyfikenhet och betraktande. Intresset

blir inte alls mindre av den omständigheten att redan under ett par somrar har två timmerflottare varit nära att mista livet.”

Gumman börjar beskärma sig över bygget av skogsbanan. Hon tror inte att den smala järnvägen för med sig något gott för byn. Med järnvägsbyggarna som behöver mat och husrum kommer det givetvis pengar till byn, men samtidigt också ett oroligare liv. Gumman tycker att det inte alls är bra om karlar som har hela sin egendom i ränslar och kontar rör sig och logerar bland de fastbosatta byborna. (Här översatt)

Så skriver Arto Ojakangas i sin roman Pölkynväliet, i vilken han skildrar livsförändringen och det nya levebrödet för landsborna i mellersta Österbotten i samband med byggandet av Eskola skogsbana och virkestransporten under åren 1920–1961. I bygget av banan deltog under den första tiden, förutom folk från närområdet, också ett hundratal ryska soldater som hade rymt från Kronstadts fästning, visserligen med svag framgång. Banan var närmare 70 kilometer lång och bara 75 centimeter bred, och när den blivit färdig gick den genom skogar och kärr i Kannus, Sievi, Lestijärvi, Toholampi och Reisjärvi. Av banan finns numera kvar en skogsbilväg, barackrester, Eskolas lokstall, ett litet lok som man skaffat från Sovjetunionen, och informationstavlor. Banan blir uppmärksammas och firad i Eskola i Kannus på många sätt.

Skogen i mellersta Österbotten har i århundraden erbjudit skydd mot fiender och möjligheter till bärplockning, svamp-plockning, fiske och jakt. Det finns många natur- och kulturleder där man med alla sinnen kan uppleva en magisk kraft hos skog, kärr, sjöar, älvar och djurliv.

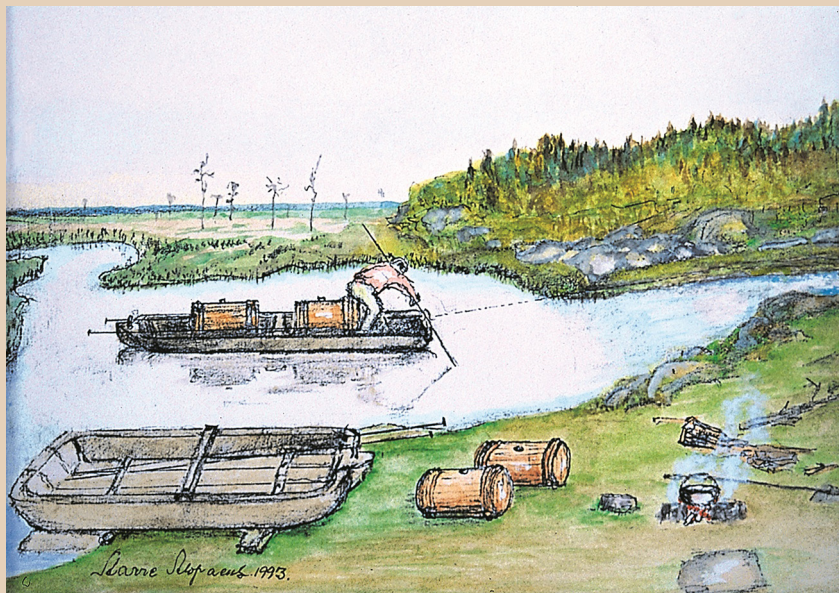

Bild 5. Längs de små åarna i Österbotten transporterades tjära med lågbordade båtar.
(akvarell Aarre Alopæus, Sievis byabok)

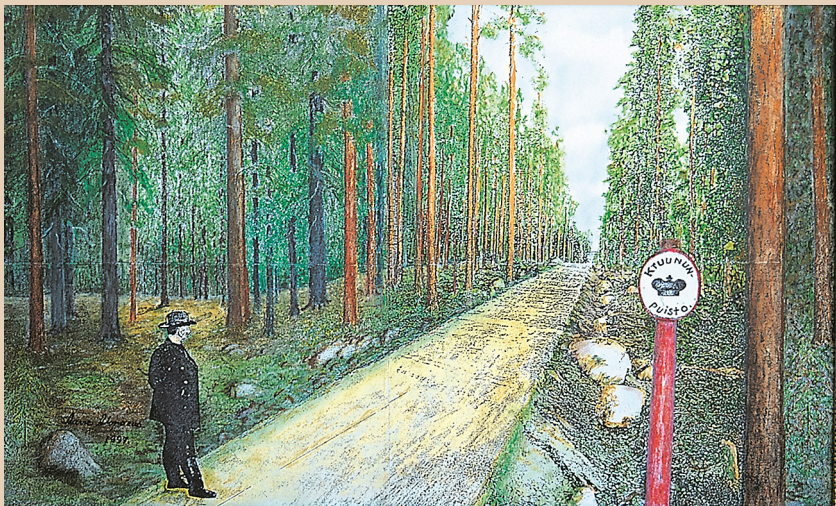

Bild 6. Revirförstmästaren i Kalajoki, Väinö Alopaeus, står på den första skogsvårdsvägen i Finland på 1910-talet. Akvarellen är målad av revirförstmästarens son Aarre Alopaeus. (Sievis byabok)

BEDRÖVELSE – krig och gravar

I bedrövelsetemat ingår krig från och med stora ofreden i början av 1700-talet fram till andra världskrigets slut. Utöver krigen har brott, straff och givetvis hunger orsakat lidande. Även olyckor hör alltid till det tragiska området. Beklagansvärt ofta har dessa företeelser hopat sig i samma samhällliga, sociala och individuella öden.

Under stora ofreden utsattes befolkningen i mellersta Östernbotten för de ryska soldaternas plundringar och våldsdåd. I Pentti Virrankoskis historieverk finns en uppskattning enligt vilken befolkningen i mellersta Östernbotten, som uppgick till drygt 16 000 personer, under stora ofreden krympte med mer än en tredjedel – största delen av de döda och försvunna hörde till civilbefolkningen. I 1808–09 års krig, som ledde till att Finland skiljdes från Sverige och blev ett ryskt storfurstendöme, omkom många rotesoldater från mellersta Östernbotten antingen i striderna eller av farsoter. Nämnas kan att på väggen i Lochteå prästgård finns en minnesplakett över den vapenvila som ingicks där hösten 1808. I Perho ligger Kokkoneva slagfält, där omkring 150

soldater i den svenska armén stupade eller sårades, enligt Geni-us Loci -materialet. Ett monument som restes år 1885 över slaget vid Jutas finns i närheten av Lappo å i Jeppo i Nykarleby.

Krimkriget i mitten av 1800-talet var förödande särskilt för sjöfarten i mellersta Österbotten, eftersom man blev tvungen att skyndsamt sälja fartyg av rädsla för kapningar och sänkningar. Britterna orsakade oroligheter och materiella skador genom att tränga sig in i hamnarna i Bottniska viken. I Gamlakarleby avväjdes britternas attack av en lokal försvarstrupp under ledning av kommerserådet Anders Donner och rysk militär som kommit till undsättning. En kort tid efter Krimkriget drabbades även mellersta Österbotten av flera år av missväxt, vilket ledde till hungersnöd. Under det värsta hungeråret 1868 dog till och med mer än en femtedel av befolkningen i Ullava och Reisjärvi.

Krigen på 1900-talet i Finland stod inte efter de tidigare krigstiderna i sin tragik. I mellersta Österbotten tog sig inbördeskriget i början av 1918 inte uttryck i några omfattande blodiga sammandrabbningar, men det orsakade mycket sorg och lidande i hemmen hos både de vita och de röda. Även om de bittra minnena har bleknat med generationerna, har vi möjlighet även i mellersta Österbotten att bli stilla inför de stridande parternas gravar, minnesmärken och avrättningsplatser. Såren från det tunga och förödande inbördeskriget läktes åtminstone för åren 1939–1945 med vinterkriget, fortsättningskriget och Lapplandskriget. I Virrankoskis historieverk framgår det att över 3 000 man från mellersta Österbotten stupade under krigsåren i fråga, i Lochteå uppemot närmare 8 procent av den lokala manliga befolkningen. I hjältegravarna vilar söner till de stridande parterna i inbördeskriget sida vid sida.

I mellersta Österbotten har man identifierat gamla bestraffningsplatser, till dem hör enligt Genius Loci -materialet åtminstone Mestauskallio (avrättningsstenen) i Lochteå, Piiskamänty (pisktallen) och Kermaranta i Haapajärvi samt Hirsipuunpelto (galgåkern) i Ruotsalo i Karleby. I berättelsen om den sistnämnda hade bödeln beordrat att det långa håret skulle klippas av på en kvinna som dömts för mord på sitt barn, så att det inte skulle vara i vägen för den egentliga förrättningen. Berättelsen härrör sig från 1700-talet.

Exempel på tragiska olyckor är det öde som drabbade småflickorna Aili och Lempi, som gick vilse i ödemarken i Toholampi i början av 1900-talet, liksom också en undan kriget evakuerad pojke, som gick vilse i Puusaari i Himango. Bärplockningsutflykterna slutade med att barnen dog. Kvarlevorna av pojken hittades först efter många år: bärmuggen fanns fortfarande kvar i den beniga handen. Båda händelserna har märkts ut med minnesmärken.

Mirakulösa räddningar förekommer också, till exempel berättelsen från Susisaari (vargholmen) i Reisjärvi om hur vargar rövade bort en liten flicka, men släppte sitt brett när de blev skrämda av karlar från Pihtipudas som råkade komma till platsen. Flickan klarade sig med smärre skador.

Bild 7. Monumentet över slaget vid Jutas nära Lappo å i Nykarleby påminner om finska kriget 1808–1809 (foto Genius loci -projektet)

Genius Loci

Bild 8. Hjältegravar från andra världskrigets tid på begravningsplatsen i Pyhäjärvi. (foto Genius loci -projektet)

ANDLIGHET – tro och hopp

I inom andlighetstemat presenteras alla mellersta Österbottens kyrkomiljöer och några gamla prästgårdar, främst vid kusten, som fortfarande är i bruk. Andlighetens idé och historia är naturligtvis inte knutna enbart till dessa objekt, men miljöerna i fråga fascinerar med sin estetiska utformning och långa arkitekturiska kontinuum.

Det finns relativt få minnesmärken av äldre byggnadskultur kvar i Finland, och därför kan byggnadskulturens utveckling bäst ses just i kyrkorna – från senmedeltiden till våra dagar. Kyrkornas historia har förutom av andens män och kvinnor byggts upp även av självlärda allmogemästare. Till mästarna i mellersta Österbotten hör till exempel flera kyrkobyggare av släkten Kuorikoski, samt Biskop, Rijf, Honga och Karjalahti. Även kyrkoinventarier, kyrkmålningar och klockstaplar förtjänar att bli omnämnda.

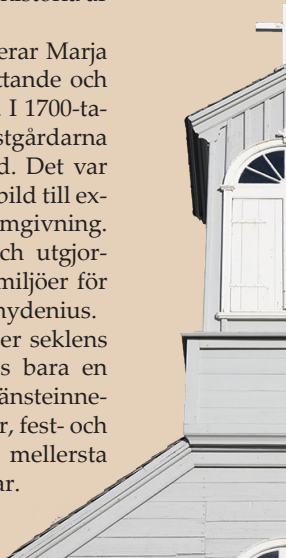
Fattiggubbarna som företrädde den tidigaste formen av fattigvård, "grundtrygghetens pionjärer", utgör sympatiska ut-

tryck för folklig skulpturkonst, ett slags outsiderkonst från forna tider. Till fattiggubbarna har man också kommit med begäran, önskemål och böner. Flest fattiggubbar har tillverkats och bevarats i Österbotten, största delen härrör sig från 1800-talet.

Förutom det byggnadshistoriska och konsthistoriska intresset är det skäl att komma ihåg även kyrkornas sociala och andliga betydelse under seklerna. Kyrkan har varit och är alltså ofta en centralpunkt i kulturlandskapet men utgör också det stora hjärtat i lokalsamhället, platsens ande. Oberoende av övertygelse upplevs kyrkan och begravningsplatsen ofta vara ett heligt område, ett rum där man kan bli stilla, minnas och ägna sig åt självrannsakan. Om fjärr- eller närturisten vill få en inblick i lokal historia är det bra att börja från kyrkan och miljön runt om den.

I förordet till boken *Suomalaiset pappilat*, konstaterar Marja Terttu Knapas att prästgårdarna har haft en vittomfattande och mångdimensionell betydelse i Finlands kulturhistoria. I 1700-talets anda av upplysnings- och nyttotänkande var prästgårdarna lokala centrum för såväl andlig som världslig välfärd. Det var vanligt att prästgårdarna strävade efter att vara en förebild till exempel i fråga om ett visst levnadssätt och en välskött omgivning. Prästgårdarna både bevarade kyrkliga traditioner och utgjorde centrum för reformer. Prästgårdarna var uppväxtmiljöer för många samhällspåverkare, till exempel för Anders Chydenius.

Prästgårdskulturen i vårt land har förändrats under seklens gång och delvis också försvunnit. Numera används bara en bråkdel av prästgårdarna och kaplansgårdarna av tjänsteinnehavaren. En del har rivits, en del är pastorsexpeditioner, fest- och möteslokaler eller museibygnader. I det historiska mellersta Österbotten finns det flera gamla, välskötta prästgårdar.

Det bör noteras att det i mellersta Österbotten har funnits och alltså finns flera väckelserörelser med mer eller mindre avlägsen förhållande till lutherdomen och statskyrkan. Sett i historiskt ljus har också ytterlighetsformer av separatism förekommit. Antti Tuuris romaner om bröderna Eriksson i Kelviå skildrar den kyrkofientliga folkrörelse som förekom i området på 1700-talet och som förutom kristendomen var inspirerad även av mystik och spiritualism. Bröderna och deras anhängare dömdes för irländighet till landsförvisning år 1733. Med ett skepp som de skaffat sig i Danmark försökte de hitta en lämplig vistelseort i länderna vid Nordsjön. En intressant företeelse var också den så kallade Munsalaradikalismen, som Dennis Rundt har skrivit en doktorsavhandling om. Denna politisk-idealistiska rörelse, som var verksam i det svenskspråkiga Österbotten i slutet av 1800-talet och under de första decennierna av 1900-talet, förenade vänsterideologi, pacifism och väckelsekristendom. I Gamlakarlebytrakten verkade en tid en spiritualistisk väckelserörelse, åkerblomrörelsen, som hade uppstått i slutet av 1910-talet. Rörelsen leddes av sömnpredikanten Ida Maria Åkerblom som förklarar sig vara profet och om vilken det berättas vilda historier.

Helhetsbilden av väckelserörelserna i det historiska mellersta Österbotten är färgstark och komplicerad. Under tiden för föreliggande projekt har man tyvärr inte hunnit fördjupa sig i ämnesområdet tillräckligt. Det är skäl att i framtiden sätta sig in i väckelserörelserna i området så att en tillräckligt betydande del av dem skulle komma till synes även bland platsmärkena på webbplatsen Genius Loci.

Genius Loci

Bild 9. Larsmo kyrka är från år 1789. Bilden är tagen från Marieholms prästgård sett. (foto Genius loci -projektet)

Bild 10. Rosenlunds prästgård i Jakobstad är från slutet av 1700-talet. Invid prästgården finns också ett stort stenfåhus och Aspegrens trädgård från samma tid. (foto Genius loci -projektet)

ANDE – spöken och andliga jättar

För webbplatsen Genius Loci har som andliga företeelser och andeväsen valts bland annat folksägnernas jättar med sina trojeborgar (jungfrudanser), jättekyrkor och andra sten-formationer, men också offerstenar, spöken och skatter. Fasta fornlämningar fascinerar också, eftersom de har varit utsatta för mer eller mindre vetenskapliga tolkningar och berättelser. Ett slags andliga jättar är också de talrika kulturarbetare i det historiska mellersta Österbotten vilkas kulturhistoriska och samtidigt mytiska värde har bevarats och ökat sekel efter sekel.

Visste du att i Pyhäjärvi i närheten av Emoniemi udde tappade en forntida jätte sin stenbörda, som kallas Hiidenkari (jättens grund)? Också de väldiga flyttblocken Pesäkiivet som ligger på gränsen mellan Kelviå och Lochteå får fantasin att flyga iväg hos besökaren. Enligt sägnen har man förr i tiden från stenarna kun-

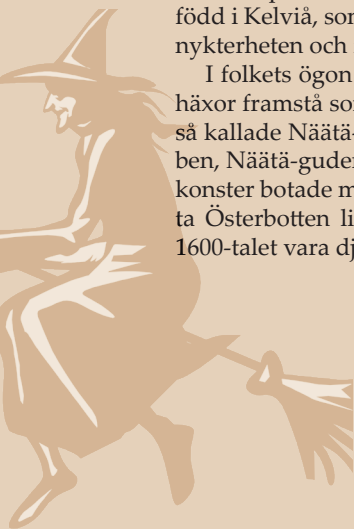
nat se kyrktornen i Kelviå, Kannus och Lochteå. I Kronoby finns ett flertal jättekyrkor där man funnit antydningar om riktningen för solens upp- och nedgång och om kustbornas liv ett par tusen år före vår tideräknings början. I mellersta Österbotten finns också offerstenar med skålgropar genom vilka man har kunnat stå i kontakt med de avlidna, och det regnvatten som samlades i groparna ansågs ha en helande inverkan. Spännande berättelser om skatter hänför sig ofta till händelserna under stora ofreden, när man av rädsla för ryssarnas röveri gömde silverpenningar och kyrksilver och sänkte ner kyrkklockor i vattnet.

I sin bok Andarnas Österbotten lyfter Tiina Hietikko-Hautala fram tio spökhistorier, varav två är från det område som räknas till det historiska mellersta Österbotten. Till Malmska gården, som ligger i centrum av Jakobstad och som skeppsredaren Peter Malm lät bygga i slutet av 1830-talet, hänför sig rentav flera historieverioner. Mest gripande är berättelsen om skeppsredarens son, köpmannen Otto August Malm. Hans hustru, som väntade deras första barn, drunknade när ångfartyget Österbotten led skeppsbrott. Hans vålnad har setts röra sig inne i huset eller ute på gården, uppenbarligen i väntan på hustrun. Platsen för den andra spökhistorien är Harrbådan i Karleby. På ändan av udden och i närheten av den gamla fyren har man ofta sett en ung kvinna i sommarklänning som sägs ha drunknat under oklara omständigheter vid sekelskiftet 1800–1900-talet. Om Harrbådspöket visar sig sägs det vara ett säkert tecken på en förestående olycka.

Pentti Virrankoski presenterar i sitt historieverk ett stort antal mästare och märkespersoner inom litteratur, musik, bildkonst och kyrkobyggande från 1700-talet och framåt, som varit bosatta

i mellersta Österbotten. Också folkupplysare som levat i området, från Anders Chydenius (1729–1803) till Johan Vilhelm Snellman (1806–1881), lyfts fram särskilt. Ett litet – men inte obetydligt – omnämnande finns om den fattiga sjömansänkan Anna Helena Westman (1744–1837), som höll småbarnsskola på 1790-talet i Jakobstad. I vindskammaren i ”Westmansmors” stuga fick bland andra den unge Johan Ludvig Runeberg (1806–1881) lära sig ABC-boken och katekesen. Huset och den gamla gårdsmiljön finns fortfarande kvar som museiobjekt. Bland senare tiders samhällspåverkare bör nämnas Lucina Hagman (1853–1946), född i Kelviä, som ville främja bland annat kvinnornas ställning, nykterheten och fredstanken.

I folkets ögon kunde också byaoriginal, helbrägdagörare och häxor framstå som andliga jättar. I Saukonperä i Sievi fanns den så kallade Näätä-Vaari (Näätä-Jumala, Näätä-Piru), (Näätä-gubben, Näätä-guden, Näätä-fan), som med sina schaman- och häxkonster botade människor ända från Sankt Petersburg. I mellersta Österbotten liksom också på annat håll ansågs häxorna på 1600-talet vara djävulens tjänare och dömdes ofta till döden.

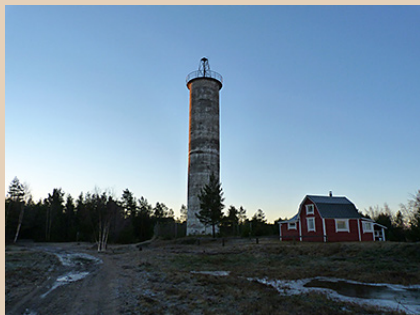

Bild 11. I närheten av den förfallna fyren på Harrbådan i Karleby har det spökat och spökar fortfarande. (foto Genius loci -projektet)

Bild 12. Offersten vid Vanhakirkko kapell i Sievi. (foto Genius loci -projektet)

Kulturarvet och platsens ande

(Publicerad i Österbottens Tidning 18.2.2012)

I vajrar över huvudgatan hänger enorma ljusdekorationer som symboliserar tro, hopp och kärlek. De förhöjer vinteridyllen, inte bara på det ytliga planet. Gator och tak täcks av ett tunt snötäcke, och centrum ser mindre och renare ut än förut. Framför det gamla stadshuset kan man nästan inte undgå att föreställa sig torglivet med hästar, schäsar, kvinnor med hucklen och män med bredbrättade hattar, så som man har sett det som hastigast på något fotografi från början av 1900-talet. Torget som kantas av gamla och nya hus bildar stadens hjärta, rytmen är långsam utan några värre störningar. Bara den ryckiga och osande biltrafiken påminner om nutiden och krossar den illusion som dröjt sig kvar hos betraktaren.

Sådana tankar och känslor kan torget i Jakobstad väcka, om det på något sätt är betydelsefullt för människan i ljuset av tidigare kunskap eller erfarenhet. Utöver den fysiska skepnaden kan en plats således ha en psykisk aura som till och med påminner om andlighet. I det fallet talar man om platsens ande och platsupplevelse. I platsens nuvarande framtoning tränger historiska skikt igenom med sina föreställningar och känslor.

En plats är föreställningsmässigt mer förtätad ju mer man tillför i form av historiekunskap, minneskunskap och mer eller mindre fiktiva berättelser som försätter fantasin och känslövärlden i dallring, ibland till och med i hänryckning. En sådan upplevelse ger för sin del invånaren en djupare anknytning till sin hembygd och stillar kanske också upplevelsehungern hos den förbipasserande eller turisten – det må sedan vara fråga om djupandliga platser i städerna eller på landsbygden. I platsupplevelsens mosaik kan ingå kulturella traditioner, platsens och gemenskapernas historiska rötter, landskapet, olika ljud, dofter samt egna och berättade minnen.

Samma objekt eller plats kan upplevas på många sätt: vardagligt, känsloladdat eller som turistprodukt strategiskt. Alla dessa dimensioner kan öppna sig separat eller gå in i varandra beroende på hur och i vilket sammanhang man betraktar dem. Och när vi börjar definiera eller uppfatta platser och objekt som kulturhistoriskt viktiga, senast då utformas något socialt förenande kulturarv som man gemensamt delar. Men om en människa trots allt råkar vara totalt oberörd av dylikt, kan hon eller han fortfarande förbli kall och likgiltig.

Kulturarv lyfts fram och byggs upp efter behov av många delkulturer och många tidsskikt. Vid sidan om den mera seriösa delen kan man också leka med tidevarv, stilar och typer i det förflutna till exempel genom att ordna medeltidsmarknader eller vigselceremonier som på slutet av 1700-talet i Anders Chydenius anda. I Kronoby gör till exempel hospitalområdet på Korpholmen, Torgare museiområde och skeppsbyggnadshistorien ett starkt intryck på oss.

Om syftet med historieforskningen är att förstå vad som har skett och varför, har kulturarvsproduktionen och kulturarvsindustrin som uppgift att på nytt bygga upp vissa företeelser och värden från det förflutna samt att ge dem lyskraft som en del av nutiden. Om historieforskningen avslöjar även saker som upplevts som besvärande i gemenskapen, omhuldar kulturarvsindustrin på arenan hellre företeelser som har tolkats som "heder samma". Visst romantiseras och exotiseras det förflutna, men vill man i kulturarvsproduktionen medvetet utesluta något? Även svåra saker kan sättas på piedestal i all synnerhet om det i forskningen kommer fram att det funnits oförrätter och orättvisor eller marginaliserade människogrupper i det förflutna.

I kulturarvsproduktionen är det således alltid fråga om att välja: hurdan verklighetsbild vill man producera genom att visa fram kulturarvet, och på vems villkor – lokalbefolkningens, kulturarvsarbetarnas, konstnärernas, beslutsfattarnas eller turistföretagarnas? I varje fall bör kulturarvsproduktionen så mycket som möjligt stödja sig på historieforskningens material och metoder. Man uppnår då ett trovärdigt slutresultat och därigenom ett mera bestående intresse. Detta betyder inte att kulturarvets företeelser och den fortgående evolutionen skulle visa sig för oss på något sätt i jungfrulig form. Absolut ursprung och "äkthet" är alltid ouppnåeliga storheter, eftersom vi är bundna till de texter och bildspråk som är i bruk vid respektive tidpunkt samt till de tolkningar dessa leder till. I kulturarvsproduktionen tolkar vi ofta det förflutna utifrån användningsändamålet i nuläget.

I bästa fall upplever de lokala människorna sitt boendeområde som trivsamt, ställvis till och med som spännande, och detta har ju samband med andligt och socialt välbefinnande. Sten-

blocket som sedan urminnes tider har vilat vid skogskanten och det gamla knarrande huset vid byvägen börjar tala till de dagliga förbipasserande som tidigare skyndat sig förbi utan att varken se eller höra något. Platser och objekt kommer till synes för invånarna i form av gemensamma mentala landskap. Vad har hänt? Någon har applicerat historia och berättelser på stenen eller huset. De förbipasserande börjar dra sig till minnes och vill också prata om mor- eller farföräldrarnas eller grannarnas berättelser med anknytning till platsen. Objektens och platsernas ande och materia strömmar in i varandra.

Kulturarvsarbete kan göras på många sätt och på många håll, men det centrala är att bevara och berika kulturarvet, vilket syftar till att stärka invånarnas medvetenhet om hembygden. Som motvikt till den individualisering och sociala splittring som präglade det västerländska levnadssättet upplevs lokalidentiteter och samhörighet mentalt som allt viktigare. Man vill identifiera sig med platsen och där finna en identitet och kontaktytor att förtöja vid. Man talar om kulturarvets sociokulturella betydelse.

Utöver trivsel i boendeområdet och fördjupad medvetenhet om hembygden utsträcker sig effekterna av lokalkulturerna även till möjligheter att utnyttja objekt och platsberättelser för turistiska ändamål. Det allmänna intresset för upplevelseprodukter och upplevelsetjänster som bygger på en berättelse ökar hela tiden. Särskilt alternativturism attraherar allt fler människor. Den massiva kulturturismen i de gamla stadsdelarna i Tallinn eller Prag är nödvändigtvis inte alltid ett vettigt och inte heller ett realistiskt mål. I stället för massturism kan man främja individuell, självständig och långsam turism.

Produktifieringen av det förflutna kan ha en allt större regionalekonomisk effekt. Kulturturismen öppnar möjligheter att komplettera välfärdstjänsterna, mångfaldiga näringslivet, göra området mera känt och få tilläggsinkomster för företag och föreningar. Kulturturismen inspirerar också till nya samarbetsformer mellan olika aktörer inom den privata, offentliga och tredje sektorn.

Kulturarvets fiender är likgiltighet och formlig vandalism. Också i iveren med att produktifiera kulturarvet kan det gå så att själva objektet eller platsen fördärvas eller förlorar sin trovärdighet. En godtycklig presentation av det förflutna uppfyller inte kulturellt principerna för hållbar utveckling. Dessutom vill man inte ens alltid att alla drag i det lokala ska läggas fram för att beskådas och upplevas av turister. Utvecklingen av platser och objekt i turistiskt syfte ska också vara ekologiskt hållbar. I utnyttjandet av kulturarvet är det alltså skäl att vara försiktig och noggrann. Kulturarvet och kulturarvskunskapen omhuldas, används och vidareförmedlas mest hållbart med tillräckliga kunskaper i historieforskning och med god smak.

Genius
Loci

Upplevelserik närturism

(Publicerad i Österbottens Tidning 21.6.2013 under rubriken Närturismen är spontan och småskalig)

Enligt forskarna inom turismbranschen kan man vid sidan av de sedvanliga sommar- och vinterresorna se ett uppsving för småskalig och spontan närturism i det egna landet – ett slags mottrend till massturismen. Nu vill man inte nödvändigtvis resa till solen i södern utan i fritidsresandet är man ute efter stillhet, ro och balans i livet. Som motvikt till det prestationsinriktade konkurrenssamhället med höga effektivitetskrav talar man om landsbygdens helande och läkande inverkan.

I närturismen betonas intresset för områdets eller ortens materiella och immateriella kulturarv. Med materiellt kulturarv avser man byggnader och föremål, med immateriellt åter sedvänjor och kunskaper. Dessa båda former av kulturarv utgör bevis på att lokalsamhället har en historia. Visst tolkas kulturarvet och gallras fram utifrån behoven och utgångspunkterna under res-

pektive period; på så sätt är kulturarvet föremål för en ständig omdefinition och produktion. Utöver experterna deltar också resenären själv i tolkningen och vitaliseringen av kulturarvet utgående från sin egen upplevelsevärld och fantasi.

Landsbygden, som man föreställer sig vara stillsam och rofylld, erbjuder närturisterna intressanta och upplevelserika besöksmål och berättelser. Förutom att det är bullerfritt och tyst kan stillheten innebära en möjlighet för individen att lyssna till sitt innersta och finna lugn inför en gammal kyrka, i miljön kring ett hembygdsmuseum eller på någon plats i skogen som är berikad med mytiska berättelser. Ofta har landskapets klarhet vid en havs- eller sjöstrand en upplyftande inverkan. Sådana ställen kan fungera som en intresseväckande ingång till det övriga kulturarvet och kulturlandskapet i regionen.

Självständighet och individuella intressen ger fart åt närturismen. I branschterminologin har man infört begreppet "den nya turismen", med vilket man avser att turisten själv är aktiv och kreativ, upptäcker och lär sig nya saker samt agerar enligt personliga värden, i stället för att använda färdigserverade koncept och tidtabeller eller inarbetade varumärken. Forskarna Katriina Petrisalo, Maarit Grahn och Maunu Häyrynen har konstaterat att de humanistiska kulturinnehållen och en etisk inställning till turismen växer sig allt starkare.

Vem är det då som favoriserar den nya turismen? Vi vet att pensionärsgrupper gärna reser till minnesfyllda platser, där deras egen historia eller någon nära anhörigs historia är närvarande på ett berörande sätt. Kortväga eller långväga motorcyklister kan inspireras att vika in på gamla krokiga byvägar om de vet om att det längs dem finns intressanta kultur- och naturobjekt

med service. Närområdena är i fråga om sin kultur eller historia inte heller alltid så bekanta för de lokala invånarna, som på promenader eller cykelturer kan uppleva något nytt. Vid evenemang som ordnas av byaföreningar kan geocaching vara det roligaste programnumret som samtidigt ökar kännedomen om hembygden och stärker samhörigheten.

Vid närturism som sker på eget initiativ behöver man uppgifter och berättelser om lokala objekt och händelser för att fördjupa erfarenheten. Då är det behändigt att utnyttja internet och mobiltelefon om det på webbsidorna har byggts upp datatjänster om objekten. Turistmål och turistleder blir attraktivare genom fantasibilder, som kan skapas och förstärkas virtuellt. Internet och bärbar utrustning gör det möjligt att snabbt få information om lokala objekt, men också om servicen i området och om omgivningen på kartan.

Landsbygden ger en stark känsla av rymd, stillhet, historia och kultur som skapar välbefinnande i många bemärkelser hos de lokala invånarna och turisterna. Nuförtiden försöker man produktifiera landsbygdens materiella och immateriella resurser på ett allt professionellare sätt för turistiska ändamål, eftersom de kan utgöra betydande inkomstkällor för företagare och aktörer inom den tredje sektorn. Att ekonomiskt värdera och dra nytta av landsbygden står inte i konflikt med landsbygdens andliga och kulturella värden som inte kan mätas i pengar. Det behövs kreativitet när dessa dimensioner ska förenas – på etiskt hållbart sätt.

Tystnadsturismens möjligheter på landsbygden

(Publicerad i Österbottens Tidning 11.11.2013 under rubriken Landsbygdens dragplåster är tystnaden)

Sitras Landmärken-barometer från år 2011 visar att Sfinländarna starkt förknippar landsbygden med föreställningar om ett gott liv, stressfrihet, utrymme och lugn. På landsbygden anses man kunna trivas och få nya krafter. Enligt barometern anses landsbygden också vara en viktig del av det egna kulturarvet. Landsbygden förefaller således ha en viss efterfrågan, åtminstone på åsikts- och attitydnivå. Föreställningens kraft resulterar inte alltid i handling men ändå ofta.

När det i barometern frågades efter vad man tror om situationen år 2025 för en mångsidig turism på landsbygden var en klart större del av finländarna optimister (46 %) än pessimister (29 %). Särskilt experterna trodde att en mångsidig turism kommer

att blomstra på landsbygden i framtiden. Mångsidigheten kan innebära till exempel att man i turistbranschen har börjat beakta människornas intresse för så kallade tysta platser. Tystnaden och stillheten på landsbygden blir förknippad med dragningskraft eftersom den upplevs öka det mentala välbefinnandet, vilket inte är fallet med det dagliga trafikbruset i städerna. Givetvis kan även städernas påträngande och spännande ljudlandskap tilltala turisterna, åtminstone en tid.

Om man tänker sig tystnaden som en resurs för landsbygden, väcks naturligtvis frågan huruvida det finns någon etisk grund för att på något sätt försöka utnyttja tystnaden till exempel i turistiskt hänseende. Om tystnaden utnyttjas till exempel i form av produktifiering och prissättning, förlorar tystnaden då sitt ursprungliga väsen och uppstår det då ett störande brus i tystnaden? I varje fall har tystnaden undersökts, projektifierats och produktifierats ur turistisk synvinkel i Finland redan i årtal.

Vid Lapplands universitet arbetade man i mitten av 2000-talet med ett projekt om tystnaden som en styrkefaktor för turismen i Lappland (Hiljaisuus Lapin matkailun vahvuutena). Vid Östra Finlands universitet pågår som bäst ett projekt om tystnad och lyssnande som resurser för turismkompetensen i Norra Karelen (Hiljaisuus ja kuuntelu matkailuosaamisen resurssaina Pohjois-Karjalassa). I ingetdera av projekten avser man med tystnad en fullkomlig ljudlöshet, om något sådant ens kan finnas, utan man avser en möjlighet att i en stilla och tyst miljö finna lugn och smälta in till exempel i naturens ljudlandskap - ensam eller tillsammans. I Sitras program Landmärken, som kartlägger landsbygdens betydelser och föreställningarna om den, benär man ut tystnadsfrågorna i form av expertarbeten av universitet och an-

dra aktörer. Ett konkret exempel på så kallad tystnadsturism är Silentia Koillis-Savo i nordöstra Savolax på vars webbsidor man gör reklam för tre tysta byar och bjuder in stadsbor till en semester i natur och tystnad för återhämtning, rekreation och förnyelse.

Men vad är det i tystnaden som fascinerar i synnerhet jäktade och stressade stadsbor till och med i den mån att de är villiga att betala för det såvida tillräckliga kringtjänster fungerar? Ett sätt att fördjupa sig i tystnadens filosofi är att strukturera den i fem dimensioner: sinnenas, kroppens, gemenskapens, tankens och andens tystnad.

Med sinnenas tystnad åsyftar man ett tillstånd där hörsel-, syn- och luktimpulserna är lättare eller behagligare än vanligt till exempel i form av naturupplevelser. Sinnenas tystnad kan upplevas inför kulturarvslandskap, naturformationer och vatten. Kroppens tystnad kan uppnås till exempel under vandringsfärder i naturen och i en landsbygdsliknande miljö: kroppens rörelse och meditationen smälter samman. Men vad skulle gemenskapens tystnad kunna vara? En sådan skulle man kunna uppleva till exempel när man får en inblick i nyodlarberättelserna i byarna och i jord- och skogsbruks- och naturahushållningshistorien.

Tankens tystnad kan öppna sig i sorgliga och tragiska platsberättelser om krig och olyckor, där man finner något att identifiera sig med och börjar fundera på frågor som hör samman med livets mening. Andens tystnad förknippas i allmänhet med religiösa och andliga objekt, som kyrkor, prästgårdar, begravningsplatser, pilgrimsleder, retreatar, väckelseberättelser men också med folktro. Det sekulariserade moderna samhället, där konkurrenskraft och effektivitet är dagens slagord, föder som motvikt behov av att uppleva något heligt och övernaturligt.

Människan kan uppleva dessa former av tystnad separat från varandra men också sammanvävda i ett slags mysteriöst allmedvetande av stillhet. För att citera forskaren Ilkka Luoto "i humanistiskt hänseende placerar sig tystnaden som en möjlighet för individen att lyssna till sitt inre och lugna sig i en zon som är fri från vardagslivets turbulens". Ytterst är det fråga om en upplevelse av samlad klarhet.

Tystnaden på landsbygden kan upplevas på många sätt utan att man intar rollen som turist, till exempel på sommarstugan, under en svamputflykt och vid gravar. Tystnaden är lyckligtvis fortfarande i huvudsak en gemensam resurs som kan upplevas och "nyttjas" utan prislapp. I takt med må bra-turismens ökande efterfrågan har det ändå uppkommit en marknad där tystnad och stillhet erbjuds i form av allt mer finslipade produkt- och servicepaket. Sådana erbjuds både av kommersiella företag och av icke-vinstdrivna aktörer inom tredje sektorn. Ett intressant sätt att förena tystnadens olika dimensioner är Green Care-verksamheten, inom vilken man talar om grön omsorg. Green Care är en möjlighet att få en mångsidigare verksamhet på lantgårdarna och stärka deras livsduglighet. Sammantaget finns det gott om potential på landsbygden att utveckla också mycket olika turismobjekt och turismtjänster som bygger på tystnadens filosofi utan att det uppstår ett alltför störande brus.

I artikeln har som impulser använts Ilkka Luotos opublicerade text *Hiljainen seesteinen tienoo – Eheytyminen, elinvoimaisuus ja maaseudun paikkakertomukset* och Jouni Kaipainens och Olli Rosenqvists artikel *Maaseudun hiljaisuuden hyödyntäminen* (Maaseudun uusi aika 1/2013).

Källor

Fingerroos, Outi: Karjala – muistin ja utopian paikka. Alue ja ympäristö -lehti 2006/2, s. 3-14.

Björkstrand, Gustav: Maria Åkerblom – Sändebudet med makt över liv och död. Schildts. Helsingfors 2011.

Grahn, Maarit: Noormarkun ruukki. Menneisyyden jäljistä kulttuuriperinnöksi. Teoksessa Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit. Toimittaneet Maarit Grahn & Maunu Häyrynen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2009, s. 107-126.

Hiekkänen, Markus: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2007.

Hietikko-Hautala, Tiina: Aaveiden Pohjanmaa. Kummitustarinoita mailta ja meriltä. Kuvistus Suvi Kari. Haamu. Vaasa 2013.

Hietikko-Hautala, Tiina: Andarnas Österbotten. Spökhistorier från land och hav. Illustrationer Suvi Kari. Haamu. Vasa 2013.

Ilmonen, Kari: Kulttuuriperintö ja paikan henki. Keskipohjanmaa 9.12.2012, s. 16.

Ilmonen, Kari: Kulturarvet och platsens ande. Österbottens Tidning 18.02.2013, s. 9.

Ilmonen, Kari: Elämyksellistä lähimatkailua. Keskipohjanmaa 21.6.2013, s. 16.

Ilmonen, Kari: Närturismen är spontan och småskalig. Österbottens Tidning 21.6.2013, s. 13.

Ilmonen, Kari: Genius loci – organisation and productisation of rural cultural heritage. The 22nd Nordic Symposium in Tourism and Hospitality Research. Bodo & Lofoten Islands 24-27.9.2013. Abstrakti, s. 131.

Ilmonen, Kari: Hiljaisuusmatkailun mahdollisuudet maaseudulla. Keskipohjanmaa 7.11.2013, s. 18.

Ilmonen, Kari: Landsbygdens dragplåster är tystnaden. Österbottens Tidning 11.11.2013, s. 8.

Jämsä, Erkki: Lesti- ja Perhonjokilaakson kirkot. Viestimix. Raahe 1996.

Kaiku-lehti. Uutiskirjoitus uiton vaaroista 19.5.1897.

Kaipainen, Jouni: Organisation and productisation of rural cultural heritage. The XXV European Society for Rural Sociology (ESRS) Congress 30.7.2013, Firenze. Abstrakti.

Kaipainen, Jouni & Rosenqvist, Olli: Maaseudun hiljaisuuden hyödyntäminen. Maaseudun uusi aika 2013/1, s. 5–17.

KirjastoVirma. KirjastoVirma on pohjoispohjalaisen kulttuurin sivusto, joka sisältää paikallishistoriaa, taruja ja tarinoita, ruoka- ja käsityöperinnettä. www.kirjastovirma.net

Knapas, Marja Terttu, Heikkilä, Markku & Ävist, Timo: Suomalaiset pap-pilat. Kulttuuri-, talous- ja rakennushistoriaa. SKS. Hämeenlinna 2009.

Korhonen, Pasi T.: Kolmenlaisia katseita kulttuuriperintöön. Alue ja ympäristö -lehti 2002/2, s. 48-55.

Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa: Kenen paikka, mikä brändi? Alue ja ympäristö -lehti 2005/1, s. 77-78.

Känsälä, Risto, Lukkarinen, Ville & Träskelin, Rauno: Kuorikosket puukirkkojen mestarit. Keskipohjanmaa-Säätiö. Kokkola 1998.

Luoto, Ilkka: Genius loci – Paikkoja, kertomuksia ja kulttuuria. Kartoitusvaiheen tuloksia. Jyväskylän yliopisto. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius 2011.

<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/27114/978-951-39-4338-7.pdf?sequence=1>

Luoto, Ilkka: Hiljainen seesteinen tienoo – Eheytyminen, elinvoimaisuus ja maaseudun paikkakertomukset. Julkaisematon käsikirjoitus 2012.

Merkkillinen meri. Toimittanut Seija Johnson. K.H.Renlundin museon – Keski-Pohjanmaan maakuntamuseon julkaisuja 3. Kokkola 2011.

Museovirasto. Kulttuuriympäristö rekisteriportaali. Rakennusperintörekisteri.

Museovirasto. Kulttuuriympäristö rekisteriportaali. Muinaisjännerekisteri.

Museovirasto. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt. RKY.

Märkvärdigt vatten. Red. Seija Johnson. K.H.Renlunds museum – Mellersta Österbottens landskapsmuseums publikationer 3. Karleby 2011.

Nordström, Paulina: Kivetkö muka kuolleita? Välähdyksiä Sansibarin kaupungin elävästä luonteesta. Alue ja ympäristö -lehti 2007/1, s. 38-44.

Ojakangas, Arto: Pölkynvälit. Romaani. Länsirannikko. Kokkola 2005.

Raivo, Petri J.: Pääkirjoitus. Alue ja ympäristö -lehti 2002/2, s. 1-2.

Rosenqvist, Olli: Kohti yhteiskäyttöisiä kulttuurisia paikkatietoja. Maa-seudun uusi aika. Maaseutututkimuksen ja -politiikan aikakauslehti 2011/1, s. 71–80.

Rosenqvist, Olli: Paikkakertomuksia Keski-Pohjanmaalta. Turun yliopisto, Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen julkaisuja 2011/9.

Rosenqvist, Olli: Paikkakertomuksia Keski-Pohjanmaalta. Teoksessa M. Häyrynen, & M. Lähteenmäki (toim.) Tie meren ympäri. Pohjanlahden rantatien matkailutie. Osatutkimusraportit. Turun yliopisto, Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen julkaisuja 2012/38, s. 42–67.

Rundt, Dennis: Munsalaradikalismen. En studie i politisk mobilisering och etablering. Åbo Akademis förlag. Turku 1992.

Ruotsalo – kylä meren rannalla. Toimittanut Outi Järvi. Ruotsalon kyläyhdistys ry. Ruotsalo 2011.

Ruuttula-Vasari, Anne: Pitkin Pikkurataa. Eskolan metsäradan historia. Ylivieska 1988.

Ruuttula-Vasari, Anne: Metsäherrat ja metsäherrojen herjaajat. Metsähallituksen ja pohjoissuomalaisten yhteentörmäys 1850–1900. Oulu 2004.

Ruuttula-Vasari, Anne: Lestijokilaakson kirkot kylän parhaalla paikalla – mutta mitä tiedät niiden rakentajista? Keskipohjalaiset kylät ry:n tiedotuslehti 2013.

Ruuttula-Vasari, Anne: Tunnetko keskipohjalaisen paikan hengen, Geni-
us locin? Jatuli. Keski-Pohjanmaan kulttuurilehti 2013.

Ruuttula-Vasari, Anne: Toisin ennen, toisin nyt. Lestijärvi mediassa 1800-luvulta 2000-luvulle. Lestijärven kotiseutujulkaisu Mutti 2013.

Sepponen, Elina: Kulttuuriperinne ja paikallisuus matkailun agendana – Esimerkkinä Kuusamo. Alue ja ympäristö -lehti 2005/1, s. 54–64.

Sievinkylä. Sievinkyläläisten historiaa. Kirjoittanut ja toimittanut Anne-Ruuttula-Vasari. Sievinkylän kehitys Oy. Ylivieska 1998.

Sitra (Suomen itsenäisyyden juhlarahasto) Maamerkit barometri 2011 tulokset. Toimittanut Eeva Hellström. http://www.sitra.fi/NR/rdonlyres/E6784065-E351-4536-B1F7-9741865C83B3/0/Maamerkitbarometri_2011_tulokset.pdf

Sorsa, Riikka & Saarinen, Jarkko: Kestävyys matkailun yritystoiminnassa: Kolin alueella matkailuyrittäjien suhtautuminen ympäristökysymyksiin. Alue ja ympäristö -lehti 2003/2, s. 56–67.

Suomalainen puukirkko – Finnish Wooden Church. Suomen rakennustaiteen museo – Museum of Finnish Architecture. Helsinki 1989.

Suomen kirkot ja kirkkotaide 1. Toimittanut Markku Haapio. Etelä-Suomen Kustannus Oy. Lieto 1978.

Suomen kirkot ja kirkkotaide 2. Toimittaneet Markku Haapio & Laura Luostarinen. Etelä-Suomen Kustannus Oy. Lieto 1980.

Tie meren ympäri. Pohjanlahden rantatien matkailutie. Toimittaneet Maunu Häyrynen ja Mikael Lähtenmäki. Turun yliopisto, Kulttuurintuotannon ja maisemantutkimuksen julkaisuja 2012/39.

Tuuri, Antti: Eerikinpojat. Romaani. Otava. Helsinki 2001.

Vaivaisukkojen paluu. Toimittanut Otso Kantokorpi. Maahenki. Helsinki 2013.

Valkeapää, Leena: Käyttökelpoinen keskiaika – historialkulttuuria nykypäivän Ulvilassa ja Raumalla. Alue ja ympäristö -lehti 2006/2, s. 79–91.

Virrankoski, Pentti: Pohjanlahden ja Suomenselän kansaa. Kahdeksan vuosisataa Keski-Pohjanmaan historiaa. Keskipohjanmaa-säätiö. Kokkola 1997.